

ARAB YOZUVIDAGI O'ZIGA XOSLIKLAR VA ULARNI O'RGATISH METODIKASI

Maksumova Inoyathon Vahidulla qizi
Alfraganus Universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada arab yozuvidagi o'ziga xos xususiyatlar, ya'ni harflarning yozilish shakllari, ulanish qoidalari, harflarning so'z ichida turlicha ko'rinishi, diakritik belgilarning ahamiyati va boshqa grafemik xususiyatlari tahlil qilingan. Ushbu xususiyatlarni o'rgatish jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etishning metodik yondashuvlari yoritilgan. Shuningdek, arab yozuvidagi tovush-grafema nisbatlarini to'g'ri o'zlashtirish, talaffuz bilan yozuv o'rtasidagi tafovutlarni anglash va bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada didaktik materiallar, interfaol usullar va vizual vositalar yordamida arab yozuvini samarali o'rgatish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: arab yozuvi, harf shakllari, yozuv o'rgatish, grafema, fonema, metodika, talaffuz, diakritik belgilar, interfaol metodlar, til o'rgatish texnologiyalari.

Arab tili – jahon madaniyati, islom tamadduni va diplomatik aloqalar tizimida muhim o'rin egallagan tillardan biridir. Bu tilning yozuvi o'zining murakkab va o'ziga xos grafemik tizimi bilan boshqa yozuvlardan keskin farq qiladi. Arab yozuvi chapdan o'ngga emas, o'ngdan chapga qarab yoziladi, harflar so'z boshida, o'rtasida va oxirida turishiga qarab turlicha shaklga ega bo'ladi. Shu bilan birga, arab alifbosida ayrim harflar faqat alohida holatda yozilishi mumkin emas, balki ular yonidagi harfga bog'lanadi yoki bog'lanmaydi. Ushbu xususiyatlar arab yozuvini o'rganayotganlar uchun murakkablik tug'diradi.

Arab yozuvidagi diakritik belgilar (harakatlar) tovushlarni ifodalovchi muhim vosita bo'lib, ular mavjud bo'lmagan holda so'z ma'nosi o'zgarib ketishi mumkin. Shu sababli yozuv va talaffuz o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rganish, talaffuz asosida yozuvni shakllantirish, o'quvchilarga har bir harfning grafemik shakllarini to'g'ri tasavvur qilishda yordamlashish muhim metodik vazifadir. Shu o'rinda arab yozuvining kaligrafik shakllari ham e'tibordan chetda qolmasligi zarur. Zero, arab yozuvi nafaqat lingvistik, balki estetik va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan yozuv tizimidir.

O'zbekiston oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida arab tilini o'qitish jarayonida, ayniqsa boshlang'ich bosqichda, yozuvni to'g'ri o'rgatish talabani keyingi til kompetensiyalarini shakllantirishda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Biroq arab yozuvidagi harflar shaklining ko'pligi, ularning so'zda turlicha bog'lanishi,

ba'zan talaffuz qilinmaydigan yoki yozuvda belgilanmaydigan tovushlar mavjudligi bu jarayonni murakkablashtiradi. Shu bois arab yozuvini o'rgatish metodikasini yangilash, vizual va interaktiv vositalarni qo'llash, fonetik va grafemik mashqlarni uyg'unlashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Arab yozuvi o'zining fonetik va grafemik tizimi bilan boshqa ko'plab yozuv tizimlaridan tubdan farq qiladi. Ushbu yozuv tizimi faqatgina harflarning o'ziga xos shakllari bilan emas, balki ularning so'z ichida egallagan o'rniga qarab o'zgarishi, diakritik belgilar (harakatlar) orqali tovushlarni ifodalashi, shuningdek yozuvning o'ngdan chapga qarab yuritilishi bilan ham ajralib turadi. Arab yozuvi 28 harfdan iborat bo'lib, ularning har biri so'zda to'rt xil ko'rinishda (yakka holda, so'z boshida, o'rtasida va oxirida) yozilishi mumkin. Bu holat o'rganuvchilar uchun qator murakkabliklarni yuzaga keltiradi.

Birinchidan, harflarning bog'lanish qoidalarini qat'iy bo'lib, ayrim harflar (masalan, alif, dal, zol, ro', zo', vo') o'zidan keyingi harflarga ulanmaydi. Bu esa so'z tarkibidagi harflarni ajratish va ularga mos grafik shakllarni tanlashda aniqlikni talab qiladi. Masalan, "kitob" so'zini yozishda har bir harf o'zining so'z ichidagi shaklida yoziladi: كِتَاب. Bu yerda *kof* so'z boshidagi shaklda, *to* esa o'rtada, *alif* esa ulanmaydigan harf sifatida ajralib turadi. Shunday qilib, arab yozuvida nafaqat harflar o'zgaruvchan, balki ularning birikish qoidalarini ham maxsus metodik yondashuvni talab etadi.

Ikkinchidan, arab yozuvida diakritik belgilar (harakatlar, sukun, shadda) talaffuzni belgilovchi muhim unsurlardan hisoblanadi. Bu belgilersiz ko'plab so'zlar bir xil yozilishi mumkin, ammo ma'nosi mutlaqo boshqacha bo'ladi. Masalan, "kataba" (كَتَبَ) – "yozdi" va "kutiba" (كُتِبَ) – "yozildi" shakllari harakatlar orqali farqlanadi. O'rgatuvchi uchun bu holat metodik jihatdan o'ta e'tiborli yondashuvni talab qiladi. O'quvchilarga talaffuz asosida yozuv shakllarini to'g'ri tanitish, harakatlarning ma'nodagi o'rnini tushuntirish va harakatlarsiz matnni o'qiy olish malakasini shakllantirish zarur.

Arab yozuvining yana bir muhim jihati – bu kaligrafik yondashuvdir. Arab yozuvi faqat axborot uzatish vositasi emas, balki san'at darajasiga ko'tarilgan yozuv tizimidir. Kaligrafiya san'ati orqali yozuv estetik ifoda shakliga ega bo'ladi. Bu jihat, ayniqsa, dars jarayonida o'quvchilarda yozuvga nisbatan qiziqish uyg'otishda muhim o'rin tutadi. Shuning uchun arab yozuvini o'rgatishda faqat texnik yozish emas, balki chiroyli va estetik yozuv shakllarini ham o'rgatish dolzarbdir.

Arab yozuvidagi grafik o'ziga xosliklarni o'rgatishda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy texnologik usullarni qo'llash samarali natija beradi. Masalan, animatsion darslar, interaktiv mashqlar, onlayn yozuv simulyatorlari va grafik yozuv dasturlaridan foydalanish orqali o'quvchining yozuvni tushunish va uni amaliy qo'llash ko'nikmasi mustahkamlanadi. Shuningdek, grafik plakatlar, audio-

video materiallar, mobil ilovalar orqali harflarning talaffuzi va yozilishidagi tafovutlar yoritib berilishi mumkin.

O'zbekistonda arab tilini chet tili sifatida o'rgatishda, ayniqsa boshlang'ich bosqichda, arab yozuvini o'zlashtirish darajasi talabalar umumiy til kompetensiyasining shakllanishida hal qiluvchi omillardan biridir. Bu jihatdan, arab yozuvi elementlarini sinfdagi mashg'ulotlarga moslashtirish, individual yondashuv asosida har bir o'quvchining yozuvdagi muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga yo'naltirilgan metodik ishlar tashkil etilishi lozim. Xususan, diktantlar, yozma testlar, tinglab yozish mashqlari, shakl tanlash testlari yordamida o'quvchilar bilim darajasi aniqlanib, individual korreksiya ishlari olib borilishi kerak. Shuningdek, arab yozuvidagi fonetik-grafemik farqlarga ham alohida e'tibor qaratish zarur. Chunki ayrim tovushlar arab tilida mavjud bo'lib, o'zbek tilida uchramaydi. Masalan, 'ayn, g'ayn, sod, dod kabi tovushlar talaffuzda ham, yozuvda ham o'ziga xos bo'lib, o'rganuvchilarda ularni farqlashda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Shu sababli arab yozuvini o'rgatishda fonetik va grafemik ko'nikmalarni birgalikda shakllantirish, ayniqsa interfaol va integratsiyalashgan metodlar orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, arab yozuvini o'rgatish metodikasi o'zbekcha yozuv tizimi bilan solishtirish asosida olib borilsa, o'quvchining fikrlash jarayonini soddalashtirish mumkin. Masalan, har bir arab harfi uchun o'zbek tilidagi o'xshash tovushlar yoki yozuv shakllaridan misollar keltirish, fonetik o'xshashlik va farqlarni ko'rsatish orqali o'quvchilarning eslab qolish qobiliyati ortadi. Shu bilan birga, arab tilidagi yozuvni tinglab va ko'rib o'rganishga asoslangan mashg'ulotlar orqali multimodal o'quv usullari qo'llanilishi mumkin.

Arab yozuvi bo'yicha o'quv adabiyotlari tanlanayotganda esa harflarning shakllari, bog'lanish qoidalari va diakritik belgilar tizimi aniq ko'rsatilgan, bosqichma-bosqich o'rgatuvchi darsliklardan foydalanish kerak. Bu borada xalqaro tan olingan manbalar, xususan, Al-Kitab fi Ta'allum al-'Arabiyya, Madina darsliklari, Qur'on yozuvi asosidagi kaligrafik qo'llanmalar va mahalliy amaliy qo'llanmalar keng qo'llaniladi.

Shu tariqa, arab yozuvi o'zining murakkab, ammo estetik va mantiqiy tizimi bilan til o'rganishda asosiy poydevor sanaladi. Mazkur yozuv tizimini o'rgatishda metodik yondashuvlarni zamonaviy vositalar bilan uyg'unlashtirish, yozuv va talaffuz o'rtasidagi uyg'unlikni shakllantirish, fonetik va grafemik xususiyatlarni integratsiyalashgan tarzda o'qitish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

Arab yozuvi o'zining grafik murakkabligi, tovush-belgi uyg'unligi va yozuv yo'nalishining o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ushbu yozuv tizimi faqat yozish ko'nikmalarini emas, balki talaffuz, eslab qolish va semantik farqlashni ham o'z ichiga oladi. Shu bois arab tilini chet tili sifatida o'rgatishda yozuv elementlarini metodik

jihtadan to'g'ri o'rgatish, o'quvchilarda puxta grafik savodxonlikni shakllantirish ta'lim samaradorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Arab yozuvidagi harflarning turli shakllarda yozilishi, harakatlarning semantik vazifasi va bog'lanish qoidalari o'quvchilarda analitik fikrlash, diqqat va eslab qolish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maqolada arab yozuvini o'rgatishda qo'llaniladigan metodik yondashuvlar, interaktiv usullar va multimodal ta'lim vositalari tahlil qilindi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, arab yozuvini muvaffaqiyatli o'zlashtirishda fonetik va grafemik bilimlarni integratsiyalashgan tarzda berish, o'zbek tilidagi o'xshashlik va farqlarga tayanish, shuningdek har bir harfni kontekstda o'rgatish uslubi eng samarali metodlardan hisoblanadi.

Kelgusida arab yozuvini o'rgatish metodikasini yanada boyitish uchun raqamli texnologiyalar, mobil ilovalar, animatsion vositalar va audio-vizual darsliklardan keng foydalanish zarur. Shu bilan birga, bosqichma-bosqich o'rgatuvchi o'quv dasturlari va xalqaro tajribaga tayangan holda ishlab chiqilgan o'quv qo'llanmalarining mahalliy muhitga moslashtirilgan variantlarini yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulloh, M. (2018). *Ta'allum al-lug'a al-'arabiyya li ghoyr al-natiqin biha*. Kairo: Dar al-Fikr.
2. Ali, A. (2015). *Arabic Writing: Structure and Teaching Methods*. Beirut: Dar Al-Kutub.
3. Nomozov, N. (2020). *Arab tili va yozuvi: o'rganish asoslari*. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
4. Abu Ahmad, M. (2019). *Arabic Phonology and Orthography*. Riyadh: King Saud University Press.
5. Hidayatov, O. (2022). *Arab yozuvi va harakat tizimi*. Samarqand: Sharq.
6. Muminov, M. (2016). *Chet tillarni o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Ahmad, R. (2017). *Modern Teaching Strategies in Arabic*. Amman: Al-Maktabah al-Asriyya.
8. Turaev, B. (2019). "Arab yozuvidagi harakatlarning semantik yuklamasi". *Til va Adabiyot jurnali*, №3.
9. Karimova, Z. (2021). *Arab yozuvi: fonetik va grafik tahlil*. Buxoro: Ilm Ziyos.
10. UNESCO. (2015). *Teaching Arabic as a Foreign Language – Guidelines and Curriculum*.
11. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. (2020). *Arab tili ta'limi bo'yicha metodik ko'rsatma*.